

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Димитрина Николова Кауфман

за дисертационния труд на Румяна Андреева Маргаритова

МУЗИКАЛНО-ФОЛКЛОРНИ ПРАКТИКИ В МУЛТИЕТНИЧЕСКА СРЕДА

за присъждане на образователната и научна степен *доктор*

Румяна Маргаритова не принадлежи към дисертантите, които след приеман изпит за първи път стъпват на фолклорен терен и за първи път се учат да дешифрират и публикуват задължителните няколко статии. По време на следването си тя изследва музикалния фолклор на четири села в Хасекията, Странджа, записа там 300 песни, дешифрира ги прецизно и защити сериозна дипломна работа.

През студентските си години тя имаше подчертан интерес към музикалните традиции на хетеродоксните мюсюлмани в Кърджалийско. От тогава датират и първите ѝ фолклористични контакти с това население. Румяна Маргаритова първа записа и дешифрира успешно хетеродоксна религиозна музика в България и я анализира през 1999 година. Дешифрираната на теренните записи с религиозната музика на хетеродоксните мюсюлмани се оказва изключително трудна работа поради няколко причини: Музиката бе вокално-инструментална /изпълнението на певица и съпроводът се записват едновременно/, ладовата организация бе много сложна, хлъзгава, метроритъмът бе плаващ, вариращ, модулиращ. И най-трудното бе, че макроформата не бе изградена върху вариантно повтаряща се строфа. Формата, която Маргаритова дешифрира, беше резултат на сблъсък между принципите на епическото и инструменталното фолклорно моделиране.

В настоящото изследване дисертантката работи върху огромен и „труден“ музикален материал, записан не лесно и не лесно дешифриран. Години са ѝ били необходими, докато информаторите постепенно са ѝ допусkali до най-съкровенията си религиозни изживявания и музицирания, след като са се убеждавали в нейната човешка и научна почтеност. По тази причина би трябвало да отдадем заслужено признание на Маргаритова за нейния принос на пионер в „разораването“ на тази музикално- обредна „целина“. Научният труд на Маргаритова е разгърнат в 243 страници. В 17 страници е пространната ѝ библиография.

В *Увода* Маргаритова разглежда редица термини, употребявани в етномузикологията и културологията при интерпретирането на проблемите, означавани като „кръстосване“, „смесване“, „меланж“, „мултикултуралност“, „интеркултуралност“, „дифузия“, акултурация“, „транскултурация“, „интеркултурализъм“, „синкретизъм“, „хибридизация“ и т.н./с. 5/. Всички те се използват при означаването на културните взаимодействия между етнически и религиозни общности, конкретно в нейната работа – за интерпретиране на музикалните взаимодействия на етническо и религиозно малцинство с обкръжаващи я музикални култури – етнически, национални и диалектни - уседнали и в движение.

Маргаритова се фокусира върху религиозната музика и танц на алевиите/алианите/бекташите в Кърджалийско, тъй като тя се изпълнява, развива и съхранява по време на ритуал на затворена общност в ситуации на върховно духовно издигане, на общуване с бога. Може да се намерят известни тънки сходства с мистичните религиозните обреди на хасидите в синагогите, които чрез пеене с инструментален съпровод и танци достигат до екстаз.

В „Част I. Социално-историческа и религиозна перспектива“ авторката разкрива религиозните възгледи на хетеродоксните мюсюлмани в България в историческа перспектива. Тя се спира на сунизма и шиизма, на влиянието на мистицизма върху тях, на „народния суфизъм, свързан с ордена бекташия, определян от изследователите като „еклектичен“, „синкретичен“, хетеродоксен ислям. Според Маргаритова „същностна черта на *синкретичната* религиозна доктрина на хетеродоксните мюсюлмани в България е нейният таен и езотеричен характер – традиционно вярванията им са недостъпни за хора, външни на общността....., а в рамките на общността те са споделяни според нивото на посветеност...на представителите й”/ с. 26/. Маргаритова отбелязва, че „религиозните възгледи на алевитите и бекташите са резултат от разнообразни влияния, получени в различни географски места и исторически моменти. Сърцевината на религиозната им доктрина обаче се е съхранила в условията на миграция – защото историята на тези общности по българските земи ги разкрива именно по този начин: като преселени в един или друг период на тази територия.” / с. 27/

Авторката проследява преселването на Балканите и в България на хетеродоксните мюсюлмани в различни периоди и по различни причини, като прави важно заключение: „В процеса на комуникация помежду си с други етнически и религиозни групи, както и със сходни етноконфесионални групи на други територии, те утвърждават своя идентичност, изграждайки свои механизми за съхраняване на различието си”. Авторката отбелязва наличието на групи вътре в отвън изглеждащата хомогенна общност както в разбирането на религиозните догми, така и в ритуалните практики, но и в обичайната система, поради което изказва хипотеза за нееднороден генетически произход на групите. Същевременно тя отчита произтичащото от съвременните условия на живот преодоляване на груповите различия. Това ни напомня на протичащите през последните десетилетия процеси на заличаване на селищните различия в рамките на диалект.

Маргаритова разглежда в подробности алевийско-бекташиятския ритуал, длъжностите в него и основните негови елементи, както и мястото и годишните сезони и празниците, в които се изпълнява. Тя акцентира върху затворения характер на ритуала и участието в него и на двата пола. Авторката отбелязва, че инструменталното изпълнение е поверено у нас само на мъже, но жените участват в танците, по-рядко – и в пеенето, което е абсолютно недопустимо в ортодоксалния ислям. /Дори в Мароко жени са единствените изпълнителки на религиозните песни и те водят напред и нагоре слушателите към достигането на екстаз, б.м./ Авторката проследява протокола, по който се извършва обредът. Тя акцентира върху силното въздействие на ритуала чрез единството на словесния текст, музиката и танца. Обективно и изчерпателно са разгледани чуждите и наши изследвания върху алевийско-бекташката ритуална музика в Турция и България.

В „Част III. Ритуални песни“ Маргаритова подробно разглежда сакралните песни на алевити и бекташи в Кърджалийско. Тя представя *нефесът* като основен религиозен песенен вид, сакрална песен. Според нея функционалната принадлежност – дали ритуалната песен е само за слушане /в седнало положение/ или се танцува дава и различния облик на нефесите. Маргаритова описва протокола на ритуала като редуване на нефеси за слушане и всредоточаване и танцуване. Обичайно един е музициращият, но са посочени и случаи на двама и повече изпълнители, дори се среща и смесено изпълнение, което също показва равнопоставеността на двата пола.

Наблюдаваните танци алевитите означават като *сема*. Изпълняват ги няколко двойки боси, смесено без докосване на всички празници. Прави впечатление изключителната детайлност в описанията на обредите от авторката, израз на проникателни наблюдения и на много подробни интервюта.

Поетическият текст също е разгледан от авторката. Тя анализира авторството на мистико-религиозните поеми и застъпления в тях тематизъм, както и средствата за съхраняване на словесните текстове чрез „описмяване на устната традиция“ /с.71/, свързани със запазване на авторството и специфичните изисквания към изпълнителя и слушателите. Тук Маргаритова достига до заключението за сакрализацията на словесното и музикално-танцовото в бекташко-алевийския ритуал.

Основно място в дисертационния труд на Румяна Маргаритова заема музикалният анализ на записания и дешифриран материал. В търсенето на най-удобния инструментариум за нейни изследователски терен, тя се сблъсква със съществени различия в българските и турските теоретически постановки относно ладовата и метроритмическата организация, изграждането на музикалната форма, произтичаща от нейната импровизационност и вариантност. Поради липсващи в турската научна традиция анализи на подобен терен, авторката се опира върху българската научна традиция, но допълва, където материалът изисква, с понятия и от турската етномузикология. Естествено и в България също не съществува етномузиколожки анализ на този специфичен музикален терен. *Така Маргаритова се оказва първата дешифраторка /на целия материал!/ на тази специфична за нашата територия музика и първата, която анализира тези сложни музикални текстове.* Сравнителният метод ѝ дава възможност да установят както родства, така известни различия на нейния музикален материал със записана в Турция музика от преселници от Кърджалийско, въпреки неточните дешифрировки на метроритъма, извършени от унгарски етномузиколози.

Маргаритова анализира постиженията на българските, турските и други етномузиколози при изследванията на елементите на музикалната форма на собствения им и чуждия фолклор и се стреми максимално да ги оползотвори в собствените си изследвания. Тя представя богата колекция от екстрахирани дешифрировки, с които подкрепя своите обобщения. Детайлно са разгледани ладовите особености, метрумите, ритмическите модели, синтеза между мотивното инструментално изграждане и „епическото“ развитие на вокално-инструменталните форми...

Маргаритова отбелязва общата основа между различните видове религиозно-мистични произведения, което означава съхраненост, консервативност на религиозно-фолклорната традиция. Тя изтъква изключителната устойчивост на ритмическата формулност и тяхното

активно участие в изграждането на формата, вариантността в мелодическото и метроритмическото изграждане...

В „Част IV. Инструментариум и инструментален съпровод” Румяна Маргаритова навлиза в дълбочина в органоложката проблематика и в една от специфичните функции на музикалния инструмент – съпровождащата, съпреживяващата музикалното изграждане в религиозния обреден комплекс. Тази част е най-оригиналната и значимо органоложко и културоложко изследване в България, въпреки че е изградено върху един инструмент – *саза*. Авторката *разглежда комплексно* неговия произход, миграции, различията с тамбурата и бугарията и с други дрънкови инструменти, техническите и мелодически възможности на сазата, функционалната му обвързаност, настройките на различните видове сазове, изработването на тези инструменти, преминаването в съвременността към употреба на фабрични сазове от Турция и др. Много успешно е развита идеята за мястото и значението на сазата в алевийско-бекташката култура, за неговата социална и религиозна, сакрална функция, „изявена в легенди, в ритуални действия и в табути, обграждащи употребата и съхранението му”/с.185/. Съпровождащите функции на сазата Маргаритова определя като структурни, хармонични, ритмически и мелодически. Може да бъде добавено и повишаването на емоционалния градус и извеждането нагоре към екстазно състояние, постигано чрез метро-ритмическата повтаряемост и внушението на сазата не само като дрънков, но и като “ударен” инструмент. Прави впечатление отличното дешифриране на твърде сложния инструментален текст.

В Част V Маргаритова разглежда ритуалните религиозни функции на изпълнители – певци и инструменталисти, участието и на жените в изпълнителството, процесите на обучение както в музикално изпълнителство и достигането до висок професионализъм и специфично изпълнителско поведение, обучение и разясняване на религиозните идеи, задължителността на изпълнителите в обредния процес и забраната да бъде заплащана тяхната дейност. Изчерпателно и оригинално е представен и профилът на един млад бекташийски музикант.

В Част VI авторката отново се спира на регламента, диктуващ тайния характер на алевийско-бекташкия ритуал, неговата устойчивост, редицата табути, върху които той е построен и на които до голяма степен се дължи неговото съхранение до наши дни. Въпреки това Маргаритова отчита започналото преди 15-тина години „отваряне на общността...в посока разкриване на аспекти от традицията й”/с.222/, което означава, че „някои от регламентациите се оказват по-свободно третиращи”/с.222/. В общите празници с останалите етнически и конфесионални групи настъпват редица пропуквания в целостта и затвореността на религиозния обред. А дори и изпълненията пред изследователя на тяхната обредност излизат извън техния обреден „кодекс.” В тази посока Маргаритова достига и до неритуалните контексти на изпълнение на разглежданата от нея музика, осъществявани в мултиетническа среда. /В тази посока искам да добавя и един филм за софитски ритуал, който видях преди няколко дни, в който Имам Джаферът вече е диджей, седнал пред огромна електронна уредба в зала, пълна с мултиетническа публика. Пред него - млад дервиш търси екстаза. /Вж./

Бих препоръчала на Румяна Маргаритова при публикуване на труда на всяка цена да приложи сборника с вече направените /Те са готови!/ от нея дешифриции на ритуалната музика и в направените анализи на музикалната форма в дисертацията да добави словесните текстове.

В заключение искам да поздравя Румяна Маргаритова за нейната самоотвержена теренна работа и неимоверно трудна дешифраторска работа. Нейната дисертация беше изградена върху един от най-недостъпните музикално-фолклористични терени у нас.

Почти целият етномузиколожки текст в дисертацията на Румяна Маргаритова е резултат и надграден върху нейната лична , теренна, изследователска и дешифраторска работа. Всичко казано от нея е ново и представлява сериозен принос в българската и турската етномузикология. Тя ни дава солидни научни знания за един непознат досега музикален свят, погледнат от Маргаритова не отвън, а изучен от нея отвътре, почувстван и обикнат. Дисертационният труд *Музикално-фолклорни практики в мултиетническа среда* на Румяна Андреева Маргаритова има всички качества на висококачествен дисертационен труд.

Предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Румяна Андреева Маргаритова научната и образователна степен *доктор*.

2016-03-07

София

Димитрина Кауфман